

การสร้างความทรงจำร่วม พิธีกรรม ความเชื่อ และชาติพันธุ์ในชุมชนชายขอบ The construction of collective memory, rituals, beliefs, and ethnicity in marginalized communities.

นางสาวณัฐรดา แก้วมณ

Ms. Nattharada Kaewmon

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Bachelor of Arts in Philosophy, Thammasat University

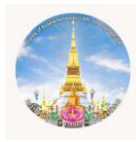
nattharada1956@gmail.com

Received: 19 March 2026; Revised: 11 April 2026; Accepted: 25 April 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพิธีกรรมและความเชื่อในการสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนชาติพันธุ์และชุมชนชายขอบ ตลอดจนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ โดยใช้วิธีค้นคว้าเอกสารเชิงคุณภาพจากบทความวิชาการภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI/ThaiJO และเกี่ยวข้องกับประเด็นความทรงจำ พิธีกรรม ความเชื่อ และชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงธำรงประเพณีหรือสืบทอดความเชื่อจากอดีตเท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ความทรงจำร่วมของชุมชนมีชีวิตอยู่ผ่านการปฏิบัติซ้ำในชีวิตประจำวันและในวาระสำคัญของชุมชน ความทรงจำร่วมดังกล่าวทำหน้าที่อย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ การยืนยันรากเหง้าและความต่อเนื่องของชุมชน การธำรงและปรับสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ การสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ และการเป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ในการต่อรองกับรัฐและสังคมกระแสหลัก นอกจากนี้ยังพบว่า พิธีกรรมในชุมชนชายขอบมิได้หยุดนิ่ง หากมีการเลือกสรร ปรับเปลี่ยน และตีความใหม่ ภายใต้แรงกดดันจากนโยบายรัฐ การพัฒนา การศึกษา การท่องเที่ยว และวัฒนธรรมกระแสหลัก บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ว่า ความทรงจำร่วมในชุมชนชายขอบควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “โครงสร้างความทรงจำ” ที่ดำรงอยู่ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และพื้นที่วัฒนธรรม มากกว่าจะมองเป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่คงอยู่แบบหยุดนิ่ง ข้อเสนอสำคัญคือ การทำความเข้าใจชุมชนชาติพันธุ์ควรให้ความสำคัญกับพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ของความทรงจำ อัตลักษณ์ และอำนาจพร้อมกัน เพื่อให้เห็นพลวัตของการดำรงอยู่และการต่อรองของคนชายขอบในสังคมไทยร่วมสมัยอย่างรอบด้าน

คำสำคัญ: ความทรงจำร่วม, พิธีกรรม, ความเชื่อ, ชาติพันธุ์, ชุมชนชายขอบ

Abstract

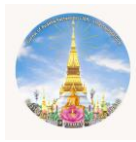
This academic article examines the role of ritual and belief in constructing collective memory among ethnic and marginal communities, while also analyzing the relationship between collective memory, ethnic identity, and the formation of social space among marginalized groups. The study employs qualitative documentary research based on Thai-language academic articles published in TCI/ThaiJO journals related to memory, ritual, belief, and ethnicity. The findings reveal that rituals do more than preserve tradition or transmit inherited beliefs. They function as important mechanisms through which collective memory is kept alive by repeated performance in everyday life and communal occasions. Such collective memory serves at least four major functions: affirming roots and continuity, sustaining and reshaping ethnic identity, producing social space for marginalized communities, and serving as a symbolic resource for negotiating with the state and dominant society. The study also finds that rituals in marginal communities are not static; rather, they are selectively adapted, reinterpreted, and transformed under pressures from state policy, development, schooling, tourism, and mainstream culture. This article proposes a new analytical insight that collective memory in marginal communities should be understood as a “memory structure” embedded in ritual, belief, and cultural space, rather than merely as a static cultural heritage. It argues that understanding ethnic communities requires attention to ritual as a site where memory, identity, and power intersect, thereby revealing the dynamic ways in which marginalized groups sustain themselves and negotiate their place in contemporary Thai society.

Keywords: collective memory, ritual, belief, ethnicity, marginal communities

บทนำ

ความทรงจำร่วม เป็นแนวคิดสำคัญในการอธิบายว่าชุมชนหนึ่ง ๆ สร้างความต่อเนื่องของตนเองระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างไร ในสังคมที่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ความทรงจำร่วมมิได้มีความหมายเพียงในฐานะการระลึกถึงอดีต แต่เป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่าง ๆ ใช้ช่วงชิงความหมาย ยืนยันตัวตน และต่อรองตำแหน่งแห่งที่ของตนในระเบียบสังคมร่วมสมัย สุชาติ สัตยานุรักษ์ เสนออย่างชัดเจนว่า “พื้นที่ความทรงจำ” ของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในประเทศไทยเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางความหมายและอำนาจ ไม่ใช่เพียงพื้นที่เก็บรักษาเรื่องเล่าในอดีตเท่านั้น

เมื่อพิจารณาในบริบทของชุมชนชายขอบ จะพบว่า ความทรงจำร่วมมิได้ดำรงอยู่เพียงในรูปของคำบอกเล่าหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ถูกทำให้มีชีวิตอยู่ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ งานประเพณี และการปฏิบัติซ้ำในชีวิตประจำวันของชุมชน งานศึกษากลุ่มกะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตองพบว่า ชุมชนยังคงสืบทอดพิธีกรรมทั้งแบบปิดและแบบเปิด เช่น พิธีมัดมือ พิธีเลี้ยงผีฝ่าย และพิธีแต่งงาน แม้เงื่อนไขทางอาชีพและเศรษฐกิจจะเปลี่ยนไปแล้วก็ตาม ซึ่งสะท้อนว่าพิธีกรรมยังคงทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างอดีตกับปัจจุบันของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

ในทำนองเดียวกัน ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ งานว่าด้วยอัตลักษณ์ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายเขมรพบว่า ศูนย์กลางของพิธีกรรมหลายประเภทคือผีบรรพบุรุษ ผีไร่ และผีนา ซึ่งเป็นแกนความเชื่อที่ช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน พื้นที่ และบรรพชนให้ดำรงอยู่ต่อเนื่อง แม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม ส่วนงานเกี่ยวกับข้าพระแก้วยังเชื่อว่าพิธีระเบียบสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมและการประกอบสร้างความเป็นชาติพันธุ์ภายใต้อำนาจรัฐ จึงเห็นได้ว่าพิธีกรรมมิใช่เพียงพิธีทางศาสนา หากเป็นกลไกที่ทำให้ชุมชน “ระลึก” ถึงระเบียบคุณค่าและความหมายร่วมของตนอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เผชิญแรงกดดันจากรัฐชาติและวัฒนธรรมกระแสหลัก พิธีกรรมและความทรงจำร่วมยังมีบทบาทสำคัญในฐานะทรัพยากรของการดำรงอยู่ งานศึกษามอแกนเสนอว่าชุมชนซึ่งอยู่ในสถานะชายขอบภายใต้รัฐชาติไทยมิได้ยอมรับสถานะดังกล่าวอย่างเฉื่อยชา แต่พยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนผ่านอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของกลุ่ม อติศร ภูสาระ, และสุมาลีนี้ สาดสร้าง กล่าวว่า ขณะที่กรณีม้งดอยยาว-ดอยผาหม่นแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความทรงจำ และพิธีเฉลิมฉลอง ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างพื้นที่ทางสังคมและต่อรองความหมายเกี่ยวกับสิทธิและความชอบธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น บทความนี้จึงเสนอว่า การสร้างความทรงจำร่วมในชุมชนชายขอบไม่ใช่กระบวนการระลึกถึงอดีตอย่างเงี้ยวบัง แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และการจัดวางพื้นที่วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง พิธีกรรมจึงควรถูกทำความเข้าใจในฐานะโครงสร้างของความทรงจำ และในเวลาเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้อ้างอิงอัตลักษณ์ สร้างความเป็นพวกเรา และต่อรองกับอำนาจภายนอก บทความนี้จึงมุ่งศึกษาว่า พิธีกรรมและความเชื่อทำหน้าที่อย่างไรในการสร้างความทรงจำร่วม และความทรงจำร่วมดังกล่าวสัมพันธ์อย่างไรกับชาติพันธุ์และความเป็นชายขอบในสังคมไทยร่วมสมัย

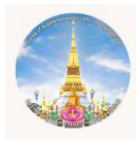
วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพิธีกรรมและความเชื่อในการสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนชาติพันธุ์และชุมชนชายขอบ
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำร่วม อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมในฐานะโครงสร้างความทรงจำและพื้นที่ต่อรองเชิงวัฒนธรรม

วิธีการศึกษา

บทความนี้ใช้วิธีค้นคว้าเอกสารเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกบทความวิชาการภาษาไทยจากวารสารในฐานข้อมูล TCI/ThaiJO ที่เกี่ยวข้องกับประเด็น “ความทรงจำร่วม-พิธีกรรม-ความเชื่อ-ชาติพันธุ์-ชุมชนชายขอบ” เอกสารที่นำมาสังเคราะห์ครอบคลุมกรณีศึกษาหลายกลุ่ม ได้แก่ กะเหรี่ยงสะกอ มอแกน ม้ง ไทยเชื้อสายเขมร ข้าพระแก้ว ไทลื้อ ลีซู และบทความเชิงแนวคิดเรื่องพื้นที่ความทรงจำของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในประเทศไทย ตลอดจนงานบางชิ้นที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ไทยองและไทใหญ่ซึ่งช่วยขยายมิติของการอ้างอัตลักษณ์ผ่านพิธีกรรมและความเชื่อ

การวิเคราะห์ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความและการสังเคราะห์เปรียบเทียบ โดยมุ่งค้นหารูปแบบร่วมของเอกสารใน 3 มิติ คือ มิติของพิธีกรรมในฐานะการปฏิบัติทางสังคม มิติของความเชื่อในฐานะกรอบความหมายของชุมชน และมิติของความทรงจำร่วมในฐานะทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ของคนชายขอบ วิธีการเช่นนี้เหมาะกับการเขียนบทความเชิงสังเคราะห์ที่มุ่งสร้างข้อเสนอระดับแนวคิดจากฐานข้อมูลกรณีศึกษาหลายพื้นที่ ไม่ใช่การสรุปผลเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น

ข้อจำกัดของการศึกษานี้คือ แหล่งข้อมูลที่เข้าถึงได้โดยตรงจาก TCI/ThaiJO มีความหลากหลายของกรณีศึกษา แต่ความหนาแน่นของข้อมูลในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไม่เท่ากัน บางกรณีมีข้อมูลเชิงลึกจากงานวิจัยสนาม ขณะที่บางกรณีมีลักษณะเป็นบทความเชิงแนวคิดหรือข้อมูลเฉพาะประเด็น จึงทำให้บทความนี้เป็นการสังเคราะห์เชิงแนวคิดจากฐานข้อมูลที่มีอยู่มากกว่าการสรุปแทนชุมชนชายขอบทุกประเภทในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ความสอดคล้องของข้อค้นพบจากหลายกรณีช่วยให้สามารถเสนอภาพรวมเชิงทฤษฎีได้อย่างมีน้ำหนัก

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. พิธีกรรมทำให้ความทรงจำร่วมมีชีวิตผ่านการปฏิบัติซ้ำ

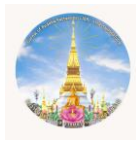
ผลการศึกษาพบว่า ความทรงจำร่วมของชุมชนชายขอบไม่ได้ดำรงอยู่ในรูปของการเล่าเรื่องอดีตเพียงอย่างเดียว แต่มีชีวิตอยู่ผ่านพิธีกรรมและความเชื่อที่ชุมชนปฏิบัติซ้ำในรอบปีและในวาระสำคัญของชีวิต งานศึกษากะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตองระบุว่าพิธีกรรมเปิดและพิธีกรรมปิดยังคงดำรงอยู่ในชุมชน และมีองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์เฉพาะ เช่น เหล้า ไก่ หมู และการเลี้ยงผี ซึ่งเชื่อมโยงกับระบบคุณค่าของชุมชนอย่างแนบแน่น แม้เงื่อนไขด้านการทำมาหากินจะเปลี่ยนไป พิธีกรรมสำคัญบางประเภทก็ยังคงได้รับการสืบทอดต่อ (พระญาณพล กิตติปัญญา. 2560).

ในกรณีของไทยเชื้อสายเขมร ความทรงจำร่วมถูกค้ำจุนผ่านความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีไร่ และผีนา ซึ่งมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของพิธีกรรมชุมชน เช่น แขนงโนนตา แขนงเปรียะภูมิสแร และพิธีเสี่ยงทายต่าง ๆ การปฏิบัติซ้ำเหล่านี้ช่วยยืนยันความต่อเนื่องของชุมชนและทำให้ความทรงจำเกี่ยวกับบรรพชนยังมีตัวตนอยู่ในโลกปัจจุบัน ไม่ได้กลายเป็นเพียงเรื่องเล่าในอดีต (วรี เรืองสุข, และธีระพงษ์ ทศวัฒน์. 2566).

กรณีพิธีระเป็ปของชาพระแก้วอิงชี้ชัดว่าพิธีกรรมทำหน้าที่เป็น “หน่วยความจำทางสังคม” เพราะสัมพันธ์กับผีบรรพบุรุษ โครงสร้างสังคม และการจัดระเบียบชีวิตของกลุ่ม งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ว่าพิธีระเป็ปไม่ได้มีความหมายแค่เชิงความเชื่อ แต่ยังถูกใช้ในการประกอบสร้างความเป็นชาติพันธุ์ภายใต้อำนาจรัฐด้วย นั่นหมายความว่า การระลึกถึงบรรพบุรุษผ่านพิธีกรรมมีผลโดยตรงต่อการนิยามตัวตนของกลุ่มในปัจจุบัน

2. ความทรงจำร่วมธำรงและปรับสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

งานวิชาการหลายชิ้นสะท้อนตรงกันว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไม่ได้ดำรงอยู่แบบคงที่ หากถูกสร้าง ธำรง และปรับเปลี่ยนผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ภาษา และพื้นที่วัฒนธรรมของชุมชน กรณีไทลื้อในพะเยาแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมแห่งชีวิต เช่น การสู่ขวัญ เป็นพื้นที่ที่อัตลักษณ์ของกลุ่มปรากฏอย่างชัดเจน ทั้งในมิติของภาษา สัญลักษณ์ ความเชื่อ และผู้ประกอบพิธี งานศึกษานี้ชี้ว่าพิธีกรรมเป็นกระบวนการสานสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพลังเหนือธรรมชาติ และพร้อมกันนั้นก็พื้นที่ที่แสดงคุณลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์ไทลื้อด้วย (พระก้องเกียรติ สุวทณนปญโญ. (2568).

ในกรณีศึกษา งานวิจัยว่าด้วยการจัดการความรู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมระบุว่าชุมชนยังมีความทรงจำเกี่ยวกับภาษา วรรณกรรม อาหาร การแต่งกาย วิถีชีวิต และพิธีกรรมจากอดีตสู่ปัจจุบัน และความทรงจำเหล่านี้สามารถถูกรวบรวม จัดระบบ และแปลงเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชนได้ การคงอยู่ของความทรงจำทางวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงการจดจำ แต่เป็นการจัดการและฟื้นความหมายของอัตลักษณ์ร่วมอย่างมีเป้าหมาย (สุภาวดี ยาคี และคณะ. 2566).

ด้านกลุ่มไทยองและไทใหญ่ แม้เอกสารที่พบโดยตรงบางส่วนอยู่ในลักษณะบทความอ้างอิงหรือบทความเชื่อมโยง แต่ก็สะท้อนชัดว่าพิธีกรรมและความเชื่อยังเป็นฐานสำคัญของการธำรงอัตลักษณ์ทางพุทธศาสนาและชาติพันธุ์ของกลุ่มในภาคเหนือ งานเกี่ยวกับไทยองซึ่งถึงการศึกษาอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของชุมชนในลำพูน ส่วนเอกสารที่กล่าวถึงพรมณิดา ชันธพัทธ์ และนันท์ชญา มหาจันทร์ ยืนยันว่าการปรับเปลี่ยนประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของไทยใหญ่ในเชียงใหม่เป็นประเด็นวิชาการที่ถูกใช้ประกอบการอธิบายพหุวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ในบริบทใหม่

3. พิธีกรรมคือเครื่องมือสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ

หนึ่งในข้อค้นพบเด่นของการสังเคราะห์ครั้งนี้คือ พิธีกรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงรักษาประเพณี แต่ทำหน้าที่สร้าง “พื้นที่ทางสังคม” ให้แก่คนชายขอบอย่างเป็นรูปธรรม กรณีมอแกนแสดงให้เห็นว่ากลุ่มซึ่งอยู่ในสถานะชายขอบภายใต้รัฐชาติไทยไม่ได้ยอมรับการนิยามดังกล่าวอย่างนิ่งเฉย แต่พยายามต่อสู้เพื่อสิทธิและศักดิ์ศรีผ่านการรักษาอัตลักษณ์และแบบแผนวัฒนธรรมของตน งานศึกษาดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า การมีพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบมิได้เกิดจากการยอมรับของรัฐฝ่ายเดียว แต่เกิดจากการประกอบสร้างตัวตนของชุมชนเองด้วย

กรณีม้งดอยยาว–ดอยผาหม่นยิ่งตอกย้ำประเด็นนี้อย่างชัดเจน งานวิจัยพบว่าชุมชนสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความทรงจำ และพิธีเฉลิมฉลอง อีกทั้งยังชี้เชิงทฤษฎีว่าพิธีกรรมสามารถใช้เป็นเครื่องมือสร้างพื้นที่และอัตลักษณ์ เช่น ในกรณีการนิยามความหมายใหม่ของป่าชุมชนผ่านพิธีกรรมเพื่อโต้ตอบวาทกรรมของรัฐ งานชิ้นนี้จึงทำให้เห็นว่าพิธีกรรมไม่ใช่เพียงการสืบทอดอดีต แต่เป็นการจัดวางชุมชนให้มีที่ยืนในปัจจุบันด้วย

กรณีชาวลื้อพลัดถิ่นในเชียงคาก็สะท้อนว่าความทรงจำทางสังคมสามารถถูกสร้างขึ้นใหม่ผ่านอาหารและพิธีกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นพื้นที่ของอัตลักษณ์และการรวมกลุ่มในบริบทการพลัดถิ่น งานชิ้นนี้ช่วยขยายความเข้าใจว่า พื้นที่ทางสังคมของชุมชนชาติพันธุ์ไม่จำเป็นต้องเกิดจากที่ตั้งเชิงภูมิศาสตร์อย่างเดียว แต่อาจเกิดจากการทำซ้ำทางวัฒนธรรมที่ทำให้คนในกลุ่มรับรู้ความเป็นพวกเดียวกันได้ด้วย (นิชชีมา บุญเฉลียว. 2553).

4. ความทรงจำร่วมเป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ในการต่อรองกับรัฐและสังคมกระแสหลัก

สุชาติ สัตยานุรักษ์ เสนอว่า พื้นที่ความทรงจำของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในประเทศไทยเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางสังคมและการเมือง เพราะความทรงจำมิใช่สิ่งเป็นกลาง หากถูกทำให้เป็นสนามของการกำหนดความหมายและอำนาจ เมื่อรัฐหรือสังคมกระแสหลักพยายามนิยามประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ของกลุ่มต่าง ๆ ชุมชนชายขอบย่อมสร้างความทรงจำอีกชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อต่อรองกับการนิยามดังกล่าว

ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับกรณีข้าพระแก้ว มัง และมอแกน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมและความทรงจำถูกใช้ในการยืนยันความชอบธรรมของชุมชนต่อโครงสร้างภายนอก พิธีระเปิของข้าพระแก้วถูกวิเคราะห์ว่าเกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างความเป็นชาติพันธุ์ภายใต้อำนาจรัฐ ขณะที่กรณีม้งชี้ให้เห็นว่าความทรงจำและพิธีเฉลิมฉลองเป็นทรัพยากรสำคัญในการจัดวางชุมชนใหม่ในสนามอำนาจเรื่องป่า ที่ดิน และสถานะชุมชน

ส่วนกรณีมอบแกนชี้ให้เห็นว่าความเป็นชายขอบมิได้หมายถึงการไร้อำนาจโดยสิ้นเชิง หากยังมีการต่อรองผ่านวัฒนธรรมและการสร้างพื้นที่ทางสังคมอยู่เสมอ (ปวิวัฒน์ ช่างคิด, และสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. 2562).

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความทรงจำร่วมไม่ใช่เพียงสิ่งที่ชุมชน “มี” แต่เป็นสิ่งที่ชุมชน “ใช้” ในการต่อรองกับอำนาจ ความทรงจำจึงเป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ที่มีพลัง เพราะช่วยให้ชุมชนสามารถอธิบายตนเอง ยืนยันรากเหง้า และสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำรงอยู่ของตนในสังคมที่อำนาจไม่ได้กระจายอย่างเท่าเทียม

5. พิธีกรรมในชุมชนชายขอบไม่หยุดนิ่ง แต่ปรับเปลี่ยนอย่างมีความหมาย

อีกประเด็นสำคัญที่พบคือ พิธีกรรมในชุมชนชายขอบมิได้ดำรงอยู่แบบหยุดนิ่ง งานกะเหรี่ยงสะกอบ้านห้วยตองระบุว่า การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพจากการทำนาไปสู่การปลูกผักและผลไม้ ส่งผลให้พิธีกรรมบางประเภทค่อย ๆ สูญหาย เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีการทำงานในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบางอย่างยังคงอยู่และได้รับความสำคัญสูง เช่น พิธีแต่งงาน ซึ่งสะท้อนว่า การคงอยู่ของพิธีกรรมขึ้นกับความสามารถของชุมชนในการปรับความหมายให้สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้คน (พระญาณพล กิตติปัญญา. 2560).

กรณีไทลื้อและลีซูก็แสดงลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ แม้ชุมชนต้องเผชิญบริบทใหม่จากการย้ายถิ่น การศึกษา และการพัฒนา แต่ความทรงจำและพิธีกรรมยังสามารถถูกเลือกสรรและจัดการใหม่เพื่อให้ดำรงอยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมกับเงื่อนไขใหม่ได้ นี่หมายความว่า “การเปลี่ยน” ไม่เท่ากับ “การสูญเสีย” เสมอไป หากอาจเป็นกระบวนการสร้างความต่อเนื่องแบบใหม่ของชุมชนด้วย (เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. 2557).

อภิปรายผล

จากผลการสังเคราะห์ สามารถอภิปรายได้ว่า พิธีกรรมในชุมชนชายขอบควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “โครงสร้างความทรงจำ” มากกว่าจะมองเป็นเพียงองค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพราะพิธีกรรมทำให้ความทรงจำร่วมถูกแสดงออก ชำร่อย และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังทำให้ชุมชนมีภาษาร่วมในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคน บรรพบุรุษ พื้นที่ และพลังเหนือธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง

ประการต่อมา พิธีกรรมยังมีมิติทางอำนาจอย่างเด่นชัด กล่าวคือ เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนชายขอบถูกลดทอนให้เป็น “คนอื่น” ในประวัติศาสตร์กระแสหลัก พิธีกรรมและความทรงจำร่วมจะกลายเป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญในการยืนยันตัวตน การเรียกร้องสิทธิ และการต่อรองกับรัฐหรือวัฒนธรรมส่วนใหญ่ การดำรงอยู่ของพิธีกรรมจึงมิใช่เพียงเรื่องของศรัทธา แต่เป็นการเมืองของความหมายในอีกรูปแบบหนึ่ง

นอกจากนี้ บทความนี้เห็นว่า การทำความเข้าใจชุมชนชายขอบควรหลีกเลี่ยงทั้งการมองแบบโรแมนติกและการมองแบบลดทอน กล่าวคือ ไม่ควรมองว่าพิธีกรรมดั้งเดิมต้องคงเดิมทุกประการจึงจะมีคุณค่า และไม่ควรมองว่าการเปลี่ยนแปลงเท่ากับการสูญเสียอัตลักษณ์เสมอไป เพราะหลักฐานจากหลายกรณีชี้ว่าชุมชนสามารถเลือก ตีความ และจัดการพิธีกรรมใหม่ได้ โดยยังคงรักษาแก่นความหมายบางประการไว้ได้พร้อมกัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 ภาพองค์ความรู้ใหม่

บทสรุป

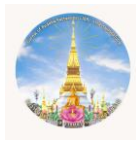
บทความนี้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรม ความเชื่อ และชาติพันธุ์ มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการสร้างความทรงจำร่วมในชุมชนชายขอบ พิธีกรรมไม่ใช่เพียงการทำซ้ำจารีต แต่เป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนระลึกถึงบรรพบุรุษ รากเหง้า แบบแผนชีวิต และความหมายของการเป็น “พวกเรา” ร่วมกัน ความทรงจำร่วมดังกล่าวช่วยธำรงอัตลักษณ์ สร้างพื้นที่ทางสังคม และเป็นฐานของการต่อรองกับโครงสร้างอำนาจที่กดทับชุมชนอยู่ (ThaiJo)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนชายขอบมิได้ไร้ประวัติศาสตร์หรือไร้พลังเชิงวัฒนธรรม หากแต่มีระบบความทรงจำของตนเอง และใช้พิธีกรรมเป็นวิธีทำให้ระบบความทรงจำนั้นดำรงอยู่และมีพลังในปัจจุบัน การศึกษาชาติพันธุ์และชุมชนชายขอบในอนาคตจึงควรให้ความสำคัญกับพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ของความทรงจำ อัตลักษณ์ และอำนาจพร้อมกัน มากกว่ามองเป็นเพียงประเพณีท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ในเชิงพิพิธภัณฑ์เท่านั้น (ThaiJo)

ข้อเสนอแนะ

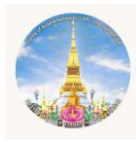
ในเชิงวิชาการ ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้มากขึ้น โดยเฉพาะการเปรียบเทียบว่าพิธีกรรมประเภทใดช่วยสร้างความทรงจำร่วมได้เข้มแข็งในเงื่อนไขใด และปัจจัยใดทำให้พิธีกรรมบางอย่างคงอยู่ ขณะที่บางอย่างเลือนหายไป นอกจากนี้ ควรศึกษาคนรุ่นใหม่ในชุมชนชาติพันธุ์เพิ่มเติม ว่าพวกเขารับช่วงความทรงจำร่วมผ่านรูปแบบใหม่ เช่น การศึกษา สื่อดิจิทัล และกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัย อย่างไร

ในเชิงนโยบาย ภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่นควรยอมรับว่า พื้นที่พิธีกรรม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และชุดความรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์เป็นทรัพยากรทางสังคมที่มีคุณค่าต่อการอยู่ร่วมกัน มิใช่เพียงเรื่อง

เฉพาะกลุ่มหรือความเชื่อส่วนตัว การออกแบบนโยบายที่ไม่กดทับความทรงจำของชุมชน จะช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้มากขึ้น

ในเชิงปฏิบัติ ชุมชน สถานศึกษา และองค์กรวัฒนธรรมควรร่วมกันจัดทำฐานข้อมูลพิธีกรรม เรื่องเล่า ภูมิปัญญาวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงและสืบทอดความทรงจำร่วมได้อย่างมีความหมาย โดยไม่ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นเพียงสินค้าเพื่อการแสดงหรือการท่องเที่ยวเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- นิชชีมา บุญเฉลียว. (2553). อาหารกับพิธีกรรม: การประดิษฐ์สร้างความทรงจำทางสังคมของชาวลื้อพลัดถิ่นในเชียงคำ จังหวัดพะเยา. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 2(2), 107–132.
- ปรีวัฒน์ ช่างคิด, และสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (2562). กลุ่มชาติพันธุ์มอแกน: ความเป็นชายขอบกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมภายใต้รัฐชาติไทย. *วารสารศิลปศาสตร์*, 19(2).
- พระญาณพล กิตติปัญญา. (2560). ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมการผูกข้อมือของกะเหรี่ยงสะกอตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 8(1), 26–38.
- ยโสธารา ศิริภาพระภากร และคณะ. (2565). การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมสื่อสารดวงวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยในเขตตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล*, 11(2), 15–23.
- วรี เรืองสุข, และธีระพงษ์ ทศวัฒน์. (2566). อัตลักษณ์ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายเขมร ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา. *Journal of Modern Learning Development*, 9(12), 577–590.
- สุชาติ สัตยานุรักษ์. (2557). การต่อสู้บนพื้นที่ความทรงจำของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในประเทศไทย. *NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture*, 8, 76–104.
- สุภาวดี ยาดิ และคณะ. (2566). การจัดการความรู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูที่ได้รับผลกระทบจากการอพยพ บ้านวังใหม่ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 14(2), 90–120.
- อดิศร ภูสาระ, และสุมาลี สาดสำง. (2565). การสร้างพื้นที่ทางสังคมของม้งดอยยาว ดอยผาหม่น จังหวัดเชียงราย. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 15(1), 17–29.